

Ryszard Kapuściński

Egy riporter önarcképe

Előszó

Vannak könyvek, amelyek úgy érlelődnek, mint a gyümölcs. Amikor elérkezik a szüret ideje, egyszerűen csak le kell őket tépni. Így volt ez az *Egy riporter önarcképe*vel is. Az egész egy olasz publikációval kezdődött, amely Ryszard Kapuściński neve alatt jelent meg, és három beszélgetést tartalmazott. Ezekben a szerző az újságírás témáját boncolgatta. A Znak Kiadó elsődleges szándéka az volt, hogy kiadja az olasz könyvecskét, kiegészítve azt lengyel interjúkkal. Így jutott volna a lengyel kiadói piacra egy nagyon is hiánypótló mű: egy sajátos újságírói tanfolyam Ryszard Kapuściński modorában. Az olasz próza alapos elemzése után, sajnos, kiderült, hogy az nem igazán szól olyan olvasókhöz, akik nem az Appennini-félszigeten élnek. Az ötlet azonban már megszületett, a mag földbe került...

A *császár* szerzője annyi interjút adott életében, hogyha azokat egy helyre gyűjtenénk össze, bizonyára egy újabb, a Holdról is látható objektum keletkezne belőlük. Ezt a kihívást egyébként akarva-akaratlanul maga Kapuściński vállalta föl, akire csak úgy zuhogtak előbb a (rendszerint: „bármilyen témájú”) beszélgetésekre irányuló kérések, majd a már megjelent interjúk. Csak futtában említi az újabb és újabb dán, görög vagy éppen vietnami nyelvű szövegeket, amelyeket valaki elküldött, átadott vagy odaajándékozott neki... Kapuściński ezt a könyvek „kifecsegésének” nevezi. A vele készült interjúk tömegéből több könyv is kikerekednék. Ezek az ő „nem létező”, „potenciális” művei. „Csakhogy – legyint egyet az író – kinek lenne kedve és ideje ezeket a papírhalmozat lefordítani és elolvasni?” Jó kérdés!

Egy februári napon Ryszard Kapuściński átadott nekem egy jókora paksaméta kéziratot. A válogatás egy részét külföldi folyóiratokban megjelent szövegek fordításai tették ki, nagyobb részüket pedig lengyel publikációk: interjúk és néhány előadás szövege. Jóllehet az 1100 oldal, vagyis a több mint 100 beszélgetés csupán jelentéktelen hányada egy egésznek, mégis, a szövegek olvasása közben egyre világosabbá vált, hogy felbecsülhetetlen értékkel van dolgunk: nemcsak a híres írónak az újságírói hivatásról szóló vallomásai tárulnak fel előttünk, de egy különleges történet is magáról Kapuścińskiról. Utazási szenvedélyéről, kivételes riporter-i képességeiről, a magasabb értékek nevében az életét is kockára tevő magatartásról, a riporter-i tevékenységgel együtt járó magányról és félelemről, az

írás nehézségeiről, a hírnév jármáról. Olyan ember önarcképe bontakozott ki a szövegekből, akinek bőven kijutott az élet keserűségeiből, akinek gyerekkorában éhezve, fázva kellett kóborolnia, s aki ezt a nehéz pályakezdést az empátia erejévé tudta alakítani. Ez az erő lett a tőkéje a harmadik világ nyomorúságos körülményei között, ez jelentett számára alku pozíciót, amikor halálos veszedelemben került, s végül ez jogosította fel arra, hogy élesen bírálja a modern média-világot. Előfordult, hogy ez a világszerte ismert író, riportert-misszionárius hosszú útvonalon egy farmernadrággal, egy serpenyővel és... egy láda könyvvel tért haza. Sokatmondó poggyász.

Olvasás közben kezdett kikristályosodni az új könyv koncepciója. Végül aztán több tucatnyi kiválasztott beszélgetés és előadás kismértékben módosított töredékéből született meg az *Egy riportert önarcképe* öt felvonásban. Ez a könyv kerül most – a Szerző jóváhagyásával – az Olvasó kezébe.

Krystyna Strączek

Elmondom úgy, ahogy volt. Engem az iskolában egyetlen dolog érdekelt – a foci. Kapus voltam az iskolai csapatban. Aztán a „Legia” ifjúsági csapatban. Napjaim nagy részét a focipályán töltöttem. Ez volt a passzióm, legnagyobb szenvedélyem. Most már nem emlékszem, hogyan történt, hogy egyszer verset írtam, elküldtem egy szerkesztőségbe, amely aztán közölte is a verset. S ez döntötte el, hogy az lettem, ami lettem. A versírás spontán módon, mindenféle remények és elvárások nélkül kezdődött. Írtam a verseket, de egyik rosszabb volt, mint a másik. Akkoriban Majakovszkij hatása alatt álltam, de csupán verseinek formáját, a „lépcsőket” sikerült utánoznom. Verseim nagyobb részt alkalmi költemények voltak, s éppen ez vezetett el az újságíráshoz, még iskolai éveim alatt. Amikor létrehozták a „Sztandar Młodych” (Ifjak Lobogója – a ford.) szerkesztőségét, engem is hívtak. Azt mondtam, előbb le kell érettségiznem, s megvártak. Szó szerint egy nappal azután, hogy minden vizsgámat lettem, dolgozni kezdtem a szerkesztőségben. Azt, hogy újságíró lettem, a verseimnek köszönhetem, amelyek nem voltak igazán jók, de az enyémekek voltak. Pedig leghőbb vágyam az volt, hogy Lengyelország válogatottjában legyenek egyszer kapus.

(*Być dla siebie surowym*, Ryszard Kapuścińskiival beszélget Wojciech Wiśniewski. [in:] Wojciech Wiśniewski, *Lekcja polskiego*, Warszawa 1993.)

I.

Volhíniában születtem. De úgy igazából, gyökereitől megfosztott ember vagyok. Vándorlásom szülővároskából, Pińskból indult el. Gyerekként az egész háborút végigvándoroltam. Folyton menekültünk: előbb Pińskból a német oldalra, aztán a németek elől. Hétéves voltam, amikor vándorolni kezdtem, s ezt teszem mind a mai napig.

(*Co nie jest pisaniem, traktuję jako zmarnowany czas*, Ryszard Kapuścińskiival beszélget Tomasz Brzozowski, „Świat Literacki” 1992, Nr 6.)

Régebben gyakran megkérdezték – de ez még mostanában is előfordul –, hogy nem akarok-e emigrálni. Én erre így szoktam felelni: de hiszen már emigráltam. Az én otthonom valahol másutt, más országban van. Nekem muszáj utaznom, a világot járnom. Ha leragadok egy időre valahol, nem feltétlenül Lengyelországban, bárhol, unatkozni kezdek, megbetegszem, muszáj tovább utaznom. Hihetetlenül kíváncsi vagyok a világra. Mindig azon sajnálkozom, hogy még itt sem voltam, ott sem voltam.
(uo.)

A riporter világ iránti kíváncsisága alkati kérdés. Vannak emberek, akiket egyáltalán nem érdekel a nagyvilág. Nekik saját világuk jelenti az egész világot. És ezt értékelni kell. Confucius is azt mondta, hogy a világot legjobban úgy ismerhetjük meg, ha nem lépünk ki a házunkból. Van ebben igazság. Nem feltétlenül muszáj a térben utaznunk. Hosszú utazásokat tehetünk saját lelkünk belsőjében is. Az utazás fogalma nagyon tág, nagyon összetett.

Vannak azonban olyan emberek, akiknek a világot a maga teljes gazdagságában kell megismerniük – ez egyszerűen a természetükhöz tartozik. Ilyen emberekből nem sok van.

(Reporter nie mieszka w Hiltonie, Ryszard Kapuściński-vel beszélget Krzysztof Źmudzin, „Magazyn Słowa Ludu”, 2000, Nr 23.)

Az utazásnak különféle válfajai vannak. Az emberek többsége – a statisztikák szerint nem kevesebb mint huszonöt százaléka – azért utazik valahova, hogy pihenjen. Tengerparti luxusszállodákban akarnak lakni, jókat akarnak enni. Hogy aztán ez a hely a Kanári-szigeteken vagy a Fidzsi-szigeteken van-e, az számukra másodlagos dolog. Fialatok szívesen utaznak azért, hogy valamilyen teljesítményt mutassanak föl, arra vállalkoznak például, hogy észak-déli irányban átszeljék Afrikát, vagy hogy kajakon végigevezzenek a Dunán. Nem érdeklik őket az emberek, akikkel útközben találkoznak, céljuk kizárólag az, hogy próbára tegyék magukat, hogy sikeresen legyőzzék a nehézségeket. Vannak emberek, akik munkájukból eredően vagy kényszerűségből utaznak – a repülőgép-pilóták és a menekültek helyváltogatása szintén az utazás sajátos válfaja. Számomra a legértékesebbek a riporterai, a néprajzi, antropológiai természetű utazások, amelyeknek az a célja, hogy minél jobban megismerjük a világot, a történelmet, a végbenő változásokat, hogy aztán megoszthassuk ezt a tudást másokkal is. Az ilyen utazás koncentrációt, figyelmet követel, de általa jobban megérthetem a világot és a világot irányító törvényeket.

(Nigdzie nie zostawiam swojego bagażu, Ryszard Kapuściński-vel beszélget Roman Laudański, „Express”, 1994, Nr 102.)

Minél jobban ismerjük a világot, annál inkább növekszik bennünk az érzés, hogy a világ megismerhetetlen, a meggyőződés, hogy a világ hatalmas, nem térbeli értelemben, hanem kulturális gazdagságát tekintve, amely olyan óriási, hogy nem lehet számba venni. James Frazer idejében, amikor az *Aranyágot* írta, amikor számos XIX. századi antropológus gondolta, hogy a világban meghatá-

rozott számú törzs vagy nép él, az osztályozás vagy leírás még lehetséges próbálkozásnak számított. Ma már tudatában vagyunk annak, hogy a világ kulturális szempontból végtelenül hatalmas és gazdag. Azt hiszem, hogy több mint negyvenöt éves eléggé intenzív világgjárás után valójában nem ismerem a világot, bár sokkal jobban ismerem, mint azok, akik keveset utaztak.

(*"Mnie pasjonuje świat..."*, Ryszard Kapuściński-vel beszélget Grzegorz Kalinowski, „Kwartalnik Artystyczny” 1997, Nr 2.)

Legfőbb törekvésem az, hogy megmutassam az európaiaknak, hogy a mi mentalitásunk túlzottan Európa-központú, hogy nem egyedül Európából vagy inkább annak egy részéből áll a világ. Hogy Európát a kultúrák, társadalmak, vallások és civilizációk mérhetetlen és egyre növekvő sokasága övezi. Annak, aki olyan bolygón él, amelyen egyre több a kölcsönös összefonódás, tisztában kell ezzel lennie, és alkalmazkodnia kell a radikálisan új globális viszonyokhoz.

(*Ismaeli continua a navigare*, Ryszard Kapuściński-vel beszélget Maria Nadotti [in:] Ryszard Kapuściński, *Il cinico non è adatto a questo mestiere. Conversazioni sul buon giornalismo*, A cura di Maria Nadotti, Roma 2002.)

A riporter utazása során szó sem lehet valamiféle turizmusról. A riporter út nehéz munkát és komoly elméleti felkészülést igényel. Előzetes ismeretgyűjtést az adott területről. Az ilyen utazás nem ismeri a kikapcsolódást. Teljes koncentrációt, figyelmet követel. Tudatában kell lennünk annak, hogy a hely, ahova eljutottunk, lehet, hogy csak egyszer adatik meg életünkben. Soha többé nem térünk oda vissza, s van egy óránk, hogy megismerjük. Egy óra alatt kell mindent megnéznünk, megjegyeznünk, meghallanunk, rögzítenünk a hangulatot, a helyzetet, az atmoszférát.

A riporter utazása, ha Európa és az USA határain kívülre irányul, nehéz, néha halálosan nehéz utazás, mert a világ kommunikációs szempontból nincs jól megszervezve. A riporterre óriási logisztikai, fizikai és szellemi erőfeszítés vár. Az ilyen út kimeríti, kikészíti az embert. Legutóbbi afrikai utam alatt tíz kilót fogytam. Legutóbbi ázsiai utam alatt pedig hat kilót. Ha valaki megtudja, hogy egy riporter Kongóban járt, és azt mondja: á, én is jártam ott, két különböző dologról beszél. A turistaút egészen más tapasztalatokat, más világlátást jelent. A riporter utazása bizonyos fajta érzelmi pluszt, szenvedélyt igényel. A szenvedélyen kívül nincs más indíték arra, hogy valaki ezt tegye. Ezért aztán komoly, elkötelezett riporterekből világviszonylatban sincs sok. Számszerűen vannak viszont olyanok, akik egy idő után azt mondják: elég volt, abbahagyják, más foglalkozás után néznek. A hatvanas évek világgjáró riporterei közül már csak én maradtam a pályán. A többiekből tévéhálózatok, rádióállomások igazgatói, kiadók és újságok főszerkesztői lettek. Ők már megállapodott emberek. Nehéz volna őket ezért hibáztatni, ez a foglalkozás már csak ilyen. A berepülőpilóta szakmájához lehetne hasonlítani: csak bizonyos életkorig folytatható.

(*Reporter nie mieszka w Hiltonie... .1. fentebb!*)

Ki kíséri önt utazásai során?

A gondolataim, senki más. Kérem, ne csodálkozzék ezen! A példa kedvéért mesélek egy amerikai kollégámról, akivel néhány napja találkoztam Berlinben. Az illető útikönyveket ír, és képzelve el – harcol a turizmus ellen.

Útikönyveket ír, és harcol a turizmus ellen?

Igen. Éppenséggel az útikönyveiben harcol a turizmus ellen. A csoportos turizmus ellen. Azért, mert, miként találóan állítja, ha csoporttal utazunk, semmit sem látunk, mert a csoporttal vagyunk elfoglalva. Propagálja viszont az egyéni turizmust, azt állítva, hogy bármely más személy elvonja a figyelmünket. Igaza van, amikor megjegyzi, hogy a világ megismerése erőfeszítéssel jár. Ez nem holmi szórakozás, hanem erőfeszítés, amely bizonyos figyelemkoncentrációt, más népek, kultúrák stb. megismerésére irányuló törekvést követel. Erre csak olyan ember képes, aki koncentrálni erre az erőfeszítésre. Egyedül kell tehát lennie; mindenféle alkotómunkához összpontosítás és magány kell. Verset is akkor írunk, amikor magunkban vagyunk, képet is akkor festünk, amikor magunkban vagyunk. Ha pedig így értelmezzük a világ megismerését, akkor utazás közben is egyedül kell lennünk.

(*Rozmowa z Piszrzem*, Ryszard Kapuścińskival beszélget Zbigniewa Nowodworska, „Megaron” 1994, Nr 5.)

Írásaimban „utazásaimból élek”. Nem vagyok „kigondoló” fajta. Nem valamiféle elképzelt vagy saját belső világról írok. Azt a világot írom le, amely reálisan létezik.

(*Korzenie w polskiej biedzie*, Ryszard Kapuścińskival beszélget Barbara Hołub, „Przekrój”, 1992, Nr 39.)

Előfordul-e, hogy amit korábban leírt, azt idővel felülvizsgálja? Ha például visszatér a világ bizonyos tájaira?

Hát persze, hiszen a világ változik. Az, amit egy idő után újra látunk, az már általában másmilyen, mint volt. A világ annyira élő és dinamikus organizmus, hogy már maguknak a világban végbemenő változásoknak a szemlélése is lebilincselő. Ha az ember újra eljut egy adott országba tíz vagy húsz év elteltével, és azt látja, hogy ott szinte minden új lett, annál megalapozottabbá válik benne az a szüntelen kísértés, próbálkozás, hogy a világot mozgásában, saját akciói, folytonos nagy változásai közepette mutassa be, hiszen ezek a változások, különösen most – az ezredforduló táján – néha hihetetlenül felgyorsulnak. Nagyon nehéz ezt nyomon követni, mert számtalan dolog zajlik egy időben. És az emberi tapasztalás, az emberi megismerés végtelenül sok területe az aktív megfigyelőtől szüntelen figyelmet, nyitottságot, elszánást, mindenekelett pedig érdeklődést követel. Sőt azt hiszem, hogy az ilyenfajta tevékenység, az ilyen írás alapvető kritériuma éppenséggel az érdeklődés, a kíváncsiság. Szép számmal voltak olyan kollégáim, akik adott pillanatban elveszítették érdeklődésüket az iránt, amit láttak. S abban a pillanatban az írást is abahagyták. Addig, amíg érdekelni fog, amit látok, amíg meg leszek róla győződve, hogy erről írnom kell és írni akarok, egészen addig igyekszem ezt tenni.

(*O podróżowaniu*, Ryszard Kapuścińskival beszélget Maria Małatyńska „Przekrój”, 1999. 11. 10.)

Végzettségem szerint történész vagyok, ám a történelemben az izgat elsősorban, hogy miként alakulnak az események, hogyan reagálnak az emberek. Ahhoz viszont, hogy ilyen történelemről írjon az ember, az események sűrűjében kell lennie, mert később, kívülről már minden másként fest. Bennem pedig erős empátiaszükséglet munkál, nekem az ott lévő emberekkel együtt kell az eseményeket átélnem, erre nekem valamiképpen szükségem van.

(*Trzeba być w środku wydarzeń*, Ryszard Kapuściński-vel beszélget Krzysztof Łęcki, „Śląsk” 1997, Nr 12.)

Egyetemi hallgató koromban elméletileg a tanári vagy a kutatói pálya állt előttem nyitva, engem azonban – mint született riportert – már akkor is a történelem aktuális alakulása érdekelt. Az a történelem, amely a szemünk előtt zajlik, amelyet figyelemmel kísérhetünk, amelyben mi magunk is részt vehetünk. És ilyen történelem volt a harmadik világ születése. A huszadik század közepe, az ötvenes évek időszaka volt ez, amelyet az 1955-ös történelmi jelentőségű bandungi értekezlet fémjelez – ez volt a harmadik világ születésének, egy bizonyos kultúra, egy bizonyos öntudatra ébredés születésének történelmi pillanata. Első, 1956-os ázsiai utam, majd későbbi afrikai útjaim tudatosították bennem, hogy rendkívüli események, a XX. század egyik legjelentősebb történelmi mozzanatának vagyok tanúja. A huszadik századdal kapcsolatban általában a két világháború vagy a két totalitárius rendszer, a náciizmus és a kommunizmus történetét szokás emlegetni, s nem kap hangsúlyt az a tény, hogy a huszadik század többek között a harmadik világnak, az emberiség új politikai-földrajzi térképének megszületését is magával hozta. Szerencsém volt, hogy tanúja lehettem ennek az egyedülálló történelmi jelenségnek, egy olyan, nem könyvekből, elméletekből megismerhető történelemnek, amely élben zajlik, alakul.

(*Jestem człowiekiem pogranicza*, Ryszard Kapuściński-vel beszélget Ewa Maria Skalska, *Korespondent* c. dokumentumfilm, Berlin, 1995. március)

Könnyebb az irodalomnak stabil dolgokkal foglalkoznia – a nagy irodalom mindig stabil társadalmak leírásával foglalkozott. Példának felhozhatjuk akár Thomas Mann *A Buddenbrook-ház* című művét: Adva van egy ház, ebben a házban meghatározott szokások uralkodnak, a szereplők egymáshoz való viszonya ismert. Itt nem történhet semmi rendkívüli, nem fordulhat elő meglepetés. A szerző leül íróasztalához, és nyugodtan taglalja ezt a polgári, rendezett és hierarchizált világot.

Annak viszont, aki a jelenről ír, bolondok házával van dolga, ahol fellázadtak az ápoltak, tűz ütött ki, víz öntötte el a pincét, s a helyzet ötpercenként változik. A jelen leírása ezért nagyon nehéz dolog, a szerző számára viszont az ilyen kihívás annál nagyobb csábítást, erőpróbát jelent. Lehet persze azt is állítani, hogy ez a probléma nem létezik, hogy korunk semmiben sem különbözik más koroktól, mert hiszen nagy birodalmak mindig is keletkeztek és elbuktak; azt is megtehetjük, hogy nem foglalkozunk mindezzel, hanem a valóság mellékes áramlatait elemezzük. Azt hiszem azonban, ha az ember arra törekszik, hogy megragadja azt a pillanatot, amikor az emberiség új fázisba lép, megpróbálja bebizo-

nyítani, hogy létezik ez a különleges jelenség, s ezt le is írja, az fontos dolog, s egyúttal annyira magával ragadó érzés, hogy megéri az áldozatot.

(*Reportaż i trwanie*, Ryszard Kapuściński-vel beszélget Wojciech Górecki, „Res Publika Nowa”, 1993, Nr 7/8.)

Napjainkban minden, korunkról szóló könyv csak nyitott szöveg, egy nem létező ciklus első kötete lehet. A következő köteteket a történelem fogja írni, a szerzők pedig teljesen más emberek lehetnek. Bele kell törődnünk abba, hogy befejezetlen könyveket publikálunk.

(uo.)

Amikor a jelenről írunk, tudatában kell lennünk annak, hogy írói eszközeink tökéletlenek, állandóan töprengenünk kell azon, hogyan gazdagítsuk eszköztárunkat, hogy segítségével visszaadhassuk az éppen zajló történelem valóságos értelmét. Amikor *A birodalom* című könyvemem dolgoztam, tudtam, hogy meg kell küzdenem ezekkel a nehézségekkel. Nem az volt számomra a lényeg, hogy egyszerűen írjak egy könyvet, még csak nem is az, hogy jobb vagy rosszabb könyvet írjak. Tisztában voltam azzal, hogy lényegesen nagyobb dologról van szó – a gondolkodásmódunkról, képzeletünk határaitól, annak lehetőségéről, hogy megközelítő választ adjunk arra a kérdésre, milyen irányban fog fejlődni a világ.

(uo.)

Amikor írunk, mindig szembe találjuk magunkat azzal a veszéllyel, hogy leegyszerűsítjük a múltat, elkenjük a történelmet, amely pedig hallatlanul összetett, sok-sok elemet egybekapcsoló folyamat. Ha ezt a folyamatot távolabbi időperspektívából szemléljük, előfordulhat, hogy az egészet kiegyenlítettnek, egységesnek látjuk. S ilyenkor az egymástól annyira eltérő elemek – a kivételes és a hétköznapi, a jó és a rossz – egyfajta átlagot hoznak létre. Épp ezért egy adott momentum legéletszerűbb, legvalóságosabb leírása szerintem az, ha úgy írjuk le, ahogyan akkor ítéltük meg, amikor történt, s nem úgy, ahogyan adott perspektívából, mondjuk, néhány évtized múltán látjuk. Ha nem így teszünk, elveszítjük az esemény sajátosságát, színét, értelmét. Így például az 1980-as „lengyel augusztusnak” az volt az értelme, hogy a gdański események hihetetlen módon eltértek a hetvenes évek szürkeségétől, vagyis a melós lét sekélyességétől, megalázottságától, alkoholizmusától. A hajógyári sztrájk hírére Gdańskba utaztam, és mit látok? Ugyanazokat a hajógyáriakat, akiket két héttel korábban láthattam volna, csakhogy ezek hirtelen angyalokká változtak. Nem isznak, nem lopnak, kölcsönösen segítik egymást. És ez nagyon szép pillanat.

(*Trzeba być w srodku wydarzeń*, Ryszard Kapuściński-vel beszélget Krzysztof Łęcki, „Śląsk” 1977, Nr 12.)

Igen nagyra értékelem a francia Annales iskolát. Odaadó híve vagyok Bloch, Braudel, Febvre gondolkodásmódjának, amelynek az a lényege, hogy az egészet a részletekből építi fel, s a történelemből a korszakokon átívelő, változatlan ösz-

szetevőket emeli ki. Én is az ilyen összetevők bemutatására törekedtem *A birodalom* írásakor. Nincs már kommunizmus, nincs Gorbacsov, rövidesen talán Jelcin sem lesz, az az anyóka azonban, akire a távoli Szibériában bukkantam, az ő favis-kója, a nyomora, amelyben él, a gondolkodásmódja, a mentalitása, az, ahogyan belső békéjét, nyugalmát, a sors kegyetlenségeivel szembeni ellenállását igyekszik megteremteni – az mindig létezett, létezik, és, gondolom, még sokáig létezni fog.

Ugyanakkor a tömegtájékoztató eszközök olyan átpolitizált, kaotikus világ vízióját teremtették meg, amely világ teljesen elszakadt a „hosszú léteztől”, vagyis az egyszerű emberek társadalmi intézményeitől, magatartásától, mentalitásától, pedig ezek az emberek alkotják minden társadalom kilencvenkilenc százalékát.

(Reportaż i trwanie... I. fentebb!)

Miért vagyok író? Miért kockáztattam annyiszor az életemet, közelítettem meg annyiszor a halált? Azért, hogy jelentést tegyek a sors titkairól, vagy hogy pénzt keressek? Az én munkám hivatás, küldetés. Nem tettem volna ki magam a veszélyeknek, ha nem éreztem volna, hogy amit teszek, az rendkívül fontos dolog, hogy a történelmet érinti, minket, magunkat – így hát kényszert éreztem arra, hogy mindezeket megéljem. Ez több mint újságírás.

(Podróżnik po lesie rzeczy, Ryszard Kapuściński-vel beszélget Bill Buford, „Granta – The Story Teller” 1987, Nr 21, [utánközlés in:] „Most” 1987, Nr 16/17.)

Hogyan lehet definiálni ezt a küldetést?

A küldetés olyasvalami, aminek gyümölcsei túlnőnek rajtunk. Nem azért tesszük, amit teszünk, hogy autót vegyünk vagy villát építsünk. Másokért tesszük.

Vagyis higgyük el, hogy létezik a közjó....

A közjó kétségtelenül létezik minden társadalomban, és szolgálata alapvető kötelesség, jóllehet ez sohasem tömeges érzés. Van azonban bizonyos számú ember, aki meg van áldva azzal a – vallási kifejezéssel élve – kegyelemmel vagy ajándékkal, hogy olyasmit tehet, ami meghaladja az ő saját, partikuláris életét.

(Zawód: dziennikarz, Ryszard Kapuściński-vel beszélget Katarzyna Janowska és Piotr Mucharski, „Tygodnik Powszechny” 2001, Nr 22.)

Ahhoz, hogy valaki újságírással foglalkozzék, mindenekelőtt jó embernek kell lennie. Rossz emberek nem lehetnek jó újságírók. Csak a jó ember törekszik arra, hogy megértse a többieket, a többiek szándékait, hitét, érdeklődését, nehézségeit, tragédiáit. És hogy azonnal, az első perctől kezdve részévé váljon mások sorsának.

(Ismaeli continua a navigare.... I.fentebb!)

Leggyakrabban úgy határozom meg a foglalkozásomat, mint a fordító munkáját. Csak itt nem egyik nyelvről a másikra történik a fordítás, hanem egyik kultúráról a másik kultúrára. Bronisław Malinowski még 1912-ben felhívta arra a figyelmet, hogy a kultúrák világa nem hierarchikusan felépített világ (ez akkoriban szentségtörésnek számított az összes eurocentrista szemében), hogy

nincsenek alsóbb- és felsőbbrendű kultúrák, hogy a kultúrák egyenrangúak, éppen csak – különbözőek.

Ez az állítás különösen érvényes a mostani, multikulturális világban, amely annyira sokrétű, amelyben azonban az egyes kultúrák egyre szorosabban kapcsolódnak össze, hatnak egymásra. A lényeg az, hogy a kultúrák között ne függőségi, alá- és fölérendeltségi viszonyokat, hanem kölcsönös megértést, partnersi viszonyt sikerüljön kialakítani. Csakis ez teremthet esélyt arra, hogy az emberiség nagy családjában az összes szembenállást és konfliktust legyőzze az egyetértés és a jó szándék. Az én picit, mikroszkopikus területemen én is ehhez szeretnék hozzájárulni – ezért írok.

(Dlaczego pisze? (Ryszard Kapuściński előadása), „Gazeta Uniwersytecka” 1997, Nr 2.)

Azért ír, hogy megváltoztassa a világot, vagy inkább a kíváncsiság vezérli?

Ez nem tisztán technikai, érzelmektől megfosztott kíváncsiság. A mi lengyel tradícióinkban a legnagyobb íróink romantikusok. Egy komoly riportban picit romantikusnak kell lenni. Nem lehet az irodalmat tisztán technikai foglalkozásnak tekinteni.

Óriási egyenlőtlenség jellemzi manapság az emberiség struktúráját. Jelenleg nincsenek, és rövid időn belül nem is lesznek eszközeink arra, hogy ezt az egyenlőtlenséget megszüntessük. Senki sem vallja ezt be, de az emberek nem hisznek abban, hogy mindenki viszonylag elfogadható színvonalon élhet. Történelmi tapasztalataink azt mutatják, hogy az emberiségnek csak egy része élhet így. Most tehát, a XX. század végén tudjuk, hogy a XXI. századba ezzel az igazságtalansággal lépünk be. És ezt annak, aki sokat utazik, és látja az érem mindkét oldalát, szerintem kötelessége szóvá tenni.

Három évvel ezelőtt elkísértem az ENSZ menekültügyi főbiztosát, hogy lássam a Szudán és Etiópia határán létesített menekülttáborokat, és hihetetlenül drámai dolgokat láttam. Olyan borzalmas helyeken jártunk, hogy azt elképzelni is nehéz. A menekültek összesen napi három liter vizet kaptak mosakodásra, főzésre, mosásra, ivásra. Napi fél kiló kukoricát ettek, húsféle, zöldség szóba sem jöhetett. Emberek százai, ezrei haldokoltak.

Visszatértünk Addisz-Abebába. Másnap Európába repültem. Rómában szálltam le a gépről. Nyári este volt. A Piazza Navone tele volt emberekkel, körben vendégekkel zsúfolt éttermek, mindenki örült az életnek, zenének, evésnek. Bennem pedig még ott élt az, amit a repülőút előtt láttam. Ebben az egészben jól látható a modern világ drámája. A Piazzán szórakozó emberek sosem tudják meg, hogyan élnek nővéreik, fivéreik alig két- vagy háromezer kilométernyire tőlük. Rengeteg fotót készítettem. A menekültek csonttá és bőrré soványodtak. A harmincévesek hatvan- vagy hetvenéves öregeknek látszottak. És már alig éltek. A táborokban tengődő asszonyok kukoricás zsákokba, ENSZ-től érkezett zsákokba öltöztek. E két, annyira eltérő világ élete teremti meg, véleményem szerint, azt az erkölcsi kényszert, hogy erről beszélni kell.

(Jak z polskiego dziennikarza stał się pan międzynarodowym pisarzem?, Ryszard Kapuścińskival beszélget Robert Manne, „Quadrant” 1995, Nr 12.)

Első indiai, pakisztáni és afganisztáni utamra 1956-ban került sor, vagyis már több mint negyven éve járok ezekbe az országokba. Jó húsz évet töltöttem ott megszakítás nélkül – nem lehet ugyanis megismerni idegen civilizációkat és kultúrákat egy háromnapos vagy egyhetes látogatás során. Amikor azokról a helyekről kezdtem írni, ahol az emberek többsége nyomorban él, rájöttem, hogy éppen ennek a témának akarom szentelni az életemet. Írásaimban erkölcsi okok is vezéreltek, többek között az, hogy a szegények általában csöndben vannak. A nyomor nem sír, a nyomor nem hallatja hangját. A nyomor szenved, de csöndben szenved. A nyomor nem lázad. Szegények lázadásával csak akkor találkozunk, ha valamiféle reményt táplálnak magukban – akkor lázadnak, ha hisznek abban, hogy sikerül valamit javítaniuk a helyzetükön. Az esetek többségében tévednek, de csak a remény képes őket cselekvésre serkenteni. Az örökös nyomorban tengődő világ legfőbb jellemzője pedig a remény hiánya. Ha valaki szegény földműves egy eldugott indiai faluban, nincs semmi reménye. Az emberek ezzel tökéletesen tisztában vannak. Tudják emberemlékezet óta.

Ezek a szerencsétlen sorsú emberek sosem fognak föllázadni, szükségük van hát valakire, aki helyettük is megszólal. Ez az egyik erkölcsi kötelesség, amely azok vállát nyomja, akik az emberiség családjának erről a szerencsétlen részéről írnak. A nővéreinkről és fivéreinkről van ugyanis szó. Éppen csak szerencsétlen nővéreinkről és fivéreinkről, akik nyomorban tengődnek. Akiknek hangját nem hallani.

(Ismaeli continua a navigare.. l. fentebb!)

Meggyőződésemmel, hogy a történelem menetét nem lehet megváltoztatni. Épp ezért nem az a kérdés, hogy tudomásul kell-e venni a háborút, vagy nem, hanem az, hogy miként lehet korlátozni a háború borzalmait. Én azonban író vagyok, nem politikus, és nekem azt kell elősegítenem, hogy az embereket meghallgassák, különösen azok, akik nem akarják őket meghallgatni, gondolok elsősorban a politikusokra.

(Czy Imperium było dla pana innym rodzajem podróży?, Ryszard Kapuściński-vel beszélget Lucia Anunziata, „The Guardian”, 1994. 03. 7.)

Érdeklík-e önt az „azonnali” ügyek, vagyis egyfajta haditudósítónak tekintie önmagát?

Én egy kicsit mindig haditudósító vagyok. Nemrég kaptam ajánlatot, hogy utazzam Koszovóba. Csakhogy én, sajnos, nem ismerem a Balkánt, nem ismerem a koszovóiak nyelvét, nem ismerem a történelmüket és kultúrájukat, márpedig az a véleményem, hogy ebben a szakmában elkerülhetetlen a specializáció. Vagyis én akkor indulok a következő háborús helyszínre, ha van róla mondanivalóm. Ha ismerem a múltját, a helyzetét. Ha, mondjuk, Afrikában van ez a helyszín... akkor az utazásom természetes dolog. Az idén is voltam háborúban! Olyan háborúban, amely negyven éve folyik Szudánban, bár kevesen tudnak róla. Mert gondolkodásunk annyira Európa-központú, hogy ha Európában történik valami, arról mindenki tud, közben pedig a világban számtalan olyan

háború zajlik, amely már hosszú évek óta tart, csak hogy a világ számára ezek még mindig „észrevétlen” vagy „elfelejtett” háborúk... Ez tehát az egyik olyan funkció, amelyet továbbra is szeretnék betölteni.

(O podrózowaniu... l. fentebb!)

Erős érzelmi szálak fűznek szülőföldemhez, Volhiniához. Ez a téma bennem él, de még nem szólított meg. Folyton világunk távoli régióiból érkező hívásokra figyelek. Lehet, hogy egyszer, amikor már nem futja erőmből a világ távoli részeire, azt veszem elő, ami itt van a közelemben, a mezsgye túloldalán.

(Korzenie w polskiej biedzie... l. fentebb!)

(folytatjuk)

Fordította: Szenyán Erzsébet

